

วิเคราะห์เทคนิคการสอนปุณฺชนให้บรรลุธรรมชั้นโสดาบันของพระพุทธเจ้า

อำพล บุคดาสาร¹ และ พระมหาชิต ฐานชิต²

¹มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

²มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

²E-mail: phramahachit@gmail.com

รับต้นฉบับ 2 มีนาคม 2560 วันที่เผยแพร่ 25 มิถุนายน 2560

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดประสงค์วิเคราะห์วิธีการสอนวิปัสสนาให้ปุณฺชนบรรลุธรรมชั้นพระโสดาบัน ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของพระพุทธเจ้าโดยนำหลักวิปัสสนาญาณมาวิเคราะห์จำแนกตามลำดับคำสอนของพระพุทธเจ้า การได้บรรลุธรรมชั้นนี้เป็นเครื่องประกันได้ว่าความทุกข์และกิเลสต้นหาลดลง โดยผ่านวิปัสสนาญาณจนบรรลุถึงอริยมรรคญาณ การบรรลุธรรมจะเกิดขึ้นโดยการพัฒนาจิตให้มีสติสัมปชัญญะรู้เห็นความเป็นจริงคือความเป็นไตรลักษณ์ในลักษณะเกิด-ดับเท่านั้น ในการแสดงธรรมแก่ผู้ฟังของพระพุทธเจ้ามีลำดับช่วงสำคัญคือเบื้องต้นการสอนให้จิตสงบจากความคิดฟุ้งซ่านเกี่ยวกับเรื่องของโลก มีสมาธิรู้อารมณ์ปัจจุบัน และจำแนกขั้นห้าเข้าใจเหตุปัจจัยของการเกิด-ดับขั้นห้า และช่วงของการน้อมจิตเข้าสู่ไตรลักษณ์ จากนั้นจิตของผู้ปฏิบัติก็จะรู้แจ้งและประสบกับอริยมรรคด้วยตนเอง ตัวอย่าง การบรรลุโสดาบันของอนาถปิณฑิกเศรษฐีก็ดำเนินไปในทางเดียวกันแต่ทรงแสดงวิปัสสนาญาณในรูปของ หลักอนุปพพิกขาและต่อด้วยอริยสัจ 4 จนได้บรรลุโสดาปัตติมรรคญาณ ตัดขาดสังโยชน์ 3 เบื้องต้นคือ ลักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉาและสีลัพตปรมาส มีศรัทธามั่นคงและตลอดชีวิตได้บำรงกิจการการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เกื้อกูลต่อครอบครัวและญาติให้ได้รับอานิสงส์ของการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้า

คำสำคัญ: วิเคราะห์, ปุณฺชน, การบรรลุธรรม, พระพุทธเจ้า, พระโสดาบัน

An Analysis of Teaching Method of the Buddha for Enlightening from Common Person to be Sotapanna Noble One

Amphon Buddasan¹ and Phramaha chit Tanachito²

¹Phranakhon Rajabhat University

²Mahachulalongkornrajavidyalaya University

²E-mail: phramahachit@gmail.com

Retrieved March 2, 2017 Accepted June 25, 2017

ABSTRACT

This article aims to analyze the method of teaching Vipassana to achieve the goal, Sotapanna Noble One which is the aim of the Buddha, by visualizing the process of insight knowledge with the Buddha's teachings. To attain this Noble One is an assurance that suffering and passions are reduced through the insight of Magga knowledge. The attainment of dhammas takes place through the development of mindfulness and awareness realizing true nature of all formations as being changing, suffering and non-self or rise and fall only. The important lesson taught by the Buddha while guiding the listeners was that at beginning he calms down mental distraction regarding worldly affairs, then guiding the right concentration at the present object, analyzing five aggregates with each factor in state of rise and fall, then bending mind to Three Common Manners with their own experience. It will no longer leading to Magga knowledge of insight. For example, process of Sotapanna attainment of Anathapindika goes in the same way, the Buddha taught him by Anupubbikathā or Gradual Instruction and Four Noble Truth. This enlightened his eye of Dhamma completely abandoning three fetters; personality-view of individuality, doubt and adherence to rules and rituals, having confidence in Triple Gems. Throughout his life, he supported Buddhism propagation, contributing the benefits to family and relatives to earning life as the Buddha's follower.

Keywords: Analysis; Common people; Enlightening; The Buddha

บทนำ

การบรรลุลหกรรมซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของการเป็นชาวพุทธซึ่งตรงตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า การบรรลุลหกรรมคือการเข้าถึงโสดาปัตติมรรคจนได้บรรลุเป็นพระโสดาบันเป็นการบรรลุลหจุดประสงค์เบื้องต้นซึ่งเป็นหลักประกันได้ว่าผู้ปฏิบัติธรรมสามารถดับความทุกข์ได้ระดับหนึ่งและทำลายกิเลสต่าง ๆ ได้ หากยังไม่ได้บรรลุถึงอริยมรรคดังกล่าว ก็ไม่สามารถกล่าวได้ว่าเป็นผู้มีความทุกข์น้อยหรือกิเลสตัณหาต่าง ๆ น้อยลงได้ แม้จะเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ หรือแม้แต่การได้ทิพยสมบัติเช่น พรหม เทพเทวดา หรือสัตว์โลกในภพภูมิใด ต่างล้วนตกอยู่ในภาวะเดียวกันคือ มีความทุกข์ทรมานเป็นสมบัติหากยังไม่ได้บรรลุถึงโสดาปัตติมรรค การสอนธรรมของพระพุทธเจ้าจึงทรงมุ่งให้ผู้ฟังบรรลุเป้าหมายดังกล่าวโดยใช้วิธีการต่าง ๆ ควบคู่ไปกับการปฏิบัติในขณะที่ฟังธรรมและน้อมจิตไปตามเนื้อหาของธรรมเรียกว่า ธัมมานุสारी โดยคำนึงถึงความเหมาะสมและความพร้อมของแต่ละคน

ผู้บรรลุเป็นพระโสดาบัน

คำว่า พระโสดาบัน มาจากภาษาบาลี ว่าโสดสฺส อาปณฺณโต โสตาปนฺโน แปลว่า “ผู้บรรลุถึงกระแสพระนิพพาน” โสด+อาปณฺณ, แปลง ณ เป็น น, ลบ อ ที่ น¹ ท่านอรรถกถาจารย์ได้อธิบาย คำว่า โสดาปัตติมรรค โสดาปัตตियุคฺ แปลว่า “องค์คุณที่ได้เฉพาะส่วนเบื้องต้นแห่งธรรมเครื่องบรรลุโสดาบัน”² คุณธรรมของพระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน คือ ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ 4 และมีศีลที่พระอริยะชอบใจ ที่ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่างไม่พร้อย เป็นไท ท่านผู้รู้สรรเสริญ ไม่ถูกตัณหาและทิฏฐิครอบงำเป็นไปเพื่อสมาธิ³

พระพุทธเจ้าตรัสอีกว่า สารีบุตร ที่เรียกว่า โสดาบัน โสดาบัน นี้ โสดาบันเป็นฉนวนขอพระสารีบุตรกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็บุคคลผู้ซึ่งประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์แปดคือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ชื่อว่า โสตะเรียกว่า โสดาบัน ท่านผู้มีอายุนี้ มีชื่ออย่างนี้ มีโคตรอย่างนี้ ก็ในบัดนี้

¹ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์ ชุด ศัพท์วิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ 1, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, 2550), หน้า 732.

² มหาหมากุฎราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล, เล่ม 31, หน้า 280.

³ ที.ม. (ไทย) 10/159/104.

พึงทราบว่ามีมรรคให้ชื่อแก่ผล เพราะฉะนั้น บุคคลผู้ตั้งอยู่ในผลชื่อว่า โสตาบัน⁴ พระโสดาบันนั้น จะทำตนให้ได้บรรลุถึงมรรค 3 แน่นนอน⁵

ดังนั้นโสดาบันจึงหมายถึงผู้ปฏิบัติเข้าถึงกระแสนิพพานในเบื้องต้นอันเป็นเครื่อง ประกอบการบรรลุเป็นพระโสดาบัน ส่วนมรรค หมายถึง แนวทางในการดำเนิน 8 ประการของการปฏิบัติของบุคคลผู้เป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วปฏิบัติตามคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาเพื่อให้บรรลุผลของการปฏิบัติ หรือเรียกว่า อริยมรรคมีองค์ 8 อันได้แก่ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวาယามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ดังนี้ เป็นต้น

กิเลสที่พระอริยบุคคลชั้นโสดาบันจะได้

พระพุทธเจ้าทรงตรัสหลักธรรมพื้นฐานของบุคคลต่าง ๆ ที่ปฏิบัติตามหลักธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาเป็นผู้บรรลุถึงกระแสพระนิพพาน⁶มีภาวะตรัสรู้เป็นพระโสดาบัน⁷มีลักษณะของการตัดขาดจากสังโยชน์ 3 ประการ คือ สักกายทิฐิ วิจิกิฉา และสีลัพพตปรมาส ที่ชื่อว่า สังโยชน์ เพราะร้อยรัดผูกพันไว้ในวัฏฏะ ที่พระโสดาบันจะได้คือ ความเห็นในกายเช่นรูป เป็นต้นว่ามีอยู่ หรือว่า ความเห็นในกาย อันมีอยู่ ดังนั้น จึงชื่อว่า สักกายทิฐิ เมื่อพิจารณาเลือกเฟ้นอยู่ ย่อมสงสัย คือ ไม่สามารถที่จะตกลงใจได้ เพราะธรรมชาติอันนี้ ดังนั้น ธรรมชาติอันนั้นจึงชื่อว่า วิจิกิฉา บุคคลย่อมลุ่มลุ่มคล่ำ (ยึดติด) ติดด้วย วัตรด้วยดังนั้นจึงชื่อว่า สีลัพพตปรมาส⁸ พระสาวกตรัสกล่าวไว้ในสัมปสาทนียสูตร ว่า บุคคลใดที่ปฏิบัติตามสั่งสอนของพระองค์จะเป็นพระโสดาบัน เพราะสังโยชน์ 3 ประการสิ้นไปไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่อนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า⁹ ดังนั้นสังโยชน์ 3 ประการของพระโสดาบันที่ละได้โดยทั่วไป คือ

1) **สักกายทิฐิ** คือความเห็นว่าเป็นตัวของตน¹⁰ ได้แก่ ความเห็นว่าเป็นโลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด ชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกัน ชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกัน

⁴ วิ.ม. (ไทย) 4/13/21 , ที.ส. (ไทย) 9/374 – 378/156 – 157,

⁵ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล, เล่ม 1, หน้า 362.

⁶ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์ ชุด ศัพท์วิเคราะห์, หน้า 732.

⁷ พระโสณมหาเถระ (มหาสียาตอ), วิปัสสนาญาน เล่ม 2, แปลโดย พระคันธสาราภังค์, หน้า 411 – 414.

⁸ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล, เล่ม 16, หน้า 294.

⁹ ที.ปา. (ไทย) 11/154/114.

¹⁰ ม.ม. (ไทย) 13/129/142.

หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีกหลังจากตายแล้ว ตถาคตไม่เกิดอีก หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีกและไม่เกิดอีกหลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีกก็มีใช้ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช้ ว่าสัตว์ยังเป็นอยู่เบื้องหน้าแต่ตายก็ดี ว่าสัตว์ไม่เป็นอยู่เบื้องหน้าแต่ตายก็ดี ว่าสัตว์ยังเป็นอยู่ก็มีไม่ใช่อยู่อะไรก็ไม่มีอยู่เบื้องหน้าแต่ตายก็ดี ว่าสัตว์ยังเป็นอยู่ก็ไม่ใช่ไม่ใช่อยู่อะไรก็ไม่มีอยู่เบื้องหน้าแต่ตายก็ดี¹¹ ดังนี้ ทิฏฐิความเห็นผิด ปาชัญ คือทิฏฐิ กัณธาร คือทิฏฐิ ความเห็นเป็นข้าศึกต่อสัมมาทิฏฐิ ความผันแปรแห่งทิฏฐิ สังโยชน คือทิฏฐิ ความยึดถือ ความยึดมั่น ความตั้งมั่น ความถือผิด ทางชั่ว ทางผิด ภาวะที่ผิด ลัทธิเป็นบ่อเกิดแห่งความพินาศ ความยึดถือโดยวิปลาส มีลักษณะเช่นนี้ เรียกว่า ทิฏฐิสังโยชน เว้นสัลลพตปราคาสังโยชนแล้วความเห็นผิดแม้นทั้งหมด ชื่อว่า ทิฏฐิสังโยชน¹²

ลักษณะของความยึดถือว่าเป็นของเรา แบ่งออกเป็น 2 อย่างคือ¹³ 1) ความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจตัณหา คือ วัตถุที่ทำให้เป็นเขต เป็นแดน เป็นส่วน เป็นแผนก กำหนดถือเอายึดถือว่าเป็นของเรา ด้วยส่วนแห่งตัณหาที่มีประมาณเท่าใด ย่อมยึดถือว่าเป็นของเราซึ่งวัตถุมีประมาณเท่านี้ นี้ของเรา นั่นของเราเท่านี้ ของเรามีปริมาณเท่านี้ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เป็นต้น แม้มหาปฐพีทั้งล้นย่อมยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจตัณหา ซึ่งจำแนกได้ 108 นี้ชื่อว่า ความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจตัณหา¹⁴

2) ความยึดถือว่าเป็นของเราด้วยอำนาจทิฏฐิ คือ สักกายทิฏฐิมีวัตถุ 20¹⁵ คือปุณฺณผู้ไม่ได้สดับ (1) ย่อมตามเห็นรูปเป็นอัตตา (2) เห็นอัตตามีรูป (3) เห็นรูปในอัตตา (4) เห็นอัตตาในรูป (5) ย่อมตาม เห็นเวทนาเป็นอัตตา (6) เห็นอัตตามีเวทนา (7) เห็นเวทนาในอัตตา (8) เห็นอัตตาในเวทนา (9) ย่อมตามเห็นสัญญาเป็นอัตตา (10) เห็นอัตตามีสัญญา (11) เห็นสัญญาในอัตตา (12) เห็นอัตตาในสัญญา (13) ย่อมตามเห็นสังขารเป็นอัตตา (14) เห็นอัตตามีสังขาร (15) เห็นสังขารในอัตตา (16) เห็นอัตตาในสังขาร (17) ย่อมตามเห็นวิญญาณเป็นอัตตา (18) เห็นอัตตามีวิญญาณ (19) เห็นวิญญาณในอัตตา (20) เห็นอัตตาในวิญญาณ¹⁶ เป็นต้น

¹¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล, เล่ม 76, หน้า 419.

¹² อภ.สง. (ไทย) 34/1122/286.

¹³ ชุ.ม. (ไทย) 29/12/58.

¹⁴ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล, เล่ม 69, หน้า 222.

¹⁵ ชุ.จ. (ไทย) 30/122/403.

¹⁶ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม 29 หน้า 59.

มิจฉาทิฏฐิมิวัตถุ 10¹⁷ คือ (1) ทานที่ให้แล้วไม่มีผล (2) การบูชาไม่มีผล (3) การบวงสรวงไม่มีผล (4) กรรมที่ทำไว้ดีและทำไว้ไม่ดีไม่มีผล (5) โลกนี้ไม่มี (6) โลกหน้าไม่มี (7) มารดาไม่มี (8) บิดาไม่มี (9) สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะไม่มี (10) สมณพราหมณ์ที่ดำเนินตนชอบ ปฏิบัติชอบ ผู้ทำให้แจ้งในโลกนี้และ โลกหน้าด้วยตนเอง แล้วประกาศให้(ผู้อื่น)ทราบไม่มี เป็นต้น

อันทคาหิกทิฏฐิมิวัตถุ 10¹⁸ หมายถึง ความเห็นผิดแล่นไปสู่ต่งข้างใดข้างหนึ่ง มี 10 ประการ คือ เห็นว่า (1) โลกเที่ยง (2) โลกไม่เที่ยง (3) โลกมีที่สุด (4) โลกไม่มีที่สุด (5) ชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกัน (6) ชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่าง (7) หลังจากตายไปตถาคตเกิดอีก (8) หลังจากตายไปตถาคตไม่เกิดอีก (9) หลังจากตายไปตถาคตเกิดอีกก็ใช้ ไม่เกิดอีกก็ใช้ (10) หลังจากตายไปตถาคตเกิดอีกก็มีใช้ ไม่เกิดอีกก็มีใช้¹⁹ เป็นต้น

2) วิจิกิจฉา คือ ความลังเลสงสัย²⁰ คือว่า ปุณฺณยอมเคลือบแคลงสงสัยในพระพุทธเจ้า ในพระธรรม ในพระสงฆ์²¹ ในสิกขา ในส่วนอดีต ในส่วนอนาคต ในส่วนอดีตและส่วนอนาคต ในปัจจุสมุปบาทว่า เพราะธรรมนี้เป็นปัจจัย ธรรมนี้จึงมี ความเคลือบแคลง กิริยาที่เคลือบแคลง ภาวะที่เคลือบแคลง ความคิดเห็นไปต่าง ๆ ความตัดสินใจไม่ได้ ความเห็นเป็นสองแง่²² ความเห็นเป็นสองทาง ความเห็นเหมือนทางสองแพร่ง ความสงสัย ความไม่สามารถถือเอาโดยส่วนเดียวได้ ความคิดส่ายไป ความคิดพราไป ความไม่สามารถหยั่งลงถือเอาเป็นยุติได้ความกระด้างแห่งจิต ความลังเลใจ มีลักษณะเช่นนี้ เรียกว่า วิจิกิจฉาสังโยชน²³

3) สิลฺลพตปรามาส คือ ความถือมั่นศีลพรต²⁴ ได้แก่ สมณพราหมณ์ภายนอกพุทธศาสนาที่มีความเห็นว่า ความบริสุทธิ์ยอมมีด้วยศีล ด้วยพรต ด้วยศีลและพรต ความยึดถือ ความยึดมั่น ความตั้งมั่น ความถือผิด ทางชั่ว ทางผิด ภาวะที่ผิด ลัทธิเป็นบ่อเกิดแห่งความพินาศ ความยึดถือโดยวิปlass มีลักษณะเช่นนี้ เรียกว่า สิลฺลพตปรามาสังโยชน²⁵ ดังนั้นสิลฺลพตปรา

¹⁷ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล, เล่ม 69, หน้า 223.

¹⁸ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล, เล่ม 69, หน้า 223.

¹⁹ ขุ.ม. (ไทย) 29/12/59.

²⁰ ม.ม. (ไทย) 13/129/142.

²¹ พระครูปลัดสัมพิพัฒนธรรมาจารย์ (ประเสริฐ มนต์เสวี), เอกสารประกอบการสอน รายวิชา สติปัญญา ภาวนา, หน้า 353.

²² มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล, เล่ม 76, หน้า 419.

²³ อภิ.สง. (ไทย) 34/1123/286.

²⁴ ม.ม. (ไทย) 13/129/142.

²⁵ อภิ.สง. (ไทย) 34/1124/287.

มาสจึงหมายถึง บุคคลที่มีความถ่อมสันตสิลพต โดยสักว่าทำตาม ๆ กันไปอย่างงมงาย เห็นว่าทำในลักษณะดังกล่าวนั้นจะบริสุทธิ หลุดพ้น ได้ด้วยศีลพตนี้คือ สิลพัตปรามาส

ดังนั้นสภาวะต้องเป็นผู้ที่ละสังโยชนได้ 3 ประการ อันมีสักกายทิฏฐิ วิจิกิจนา สิลพัตปรามาส พร้อมทั้งสภาวะของโศดาปัตตียังคะ 4 ประการ คือ 1) ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้า 2) ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรม 3) ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ 4) ประกอบด้วยศีลที่พระอริยะชอบใจที่ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่างไม่พร้อย เป็นไท ท่านผู้รู้สรรเสริญไม่ถูกค้นหาและทิวฐิครอบงำเป็นไปเพื่อสมาธิ ดังนั้นเป็นต้นจึงเรียกว่าเป็นบุคคลที่จะนำไปสู่สภาวะของโศดาปัตติมรรค

การเข้าถึงกระแสธรรมของพระโศดาบันนั้น เป็นการยกระดับจิตใจของท่านอย่างถาวร ทำให้ท่านไม่สามารถกลับมาเป็นปุถุชนได้อีก เป็นผู้ที่จะไม่ไปเกิดในอบายภูมิ ทั้งยังเป็นผู้ที่จะบรรลุประณีพพานในเบื้องหน้าอย่างแน่นอน โศดาบันอาจจำแนกได้เป็นจุฬโศดาบัน คือ กัลยาณปุถุชน ผู้แทงตลอดลำดับแห่งนามรูปปริคคหญาณที่ 1 ถึง ลำดับโคตรญาณที่ 13 ตามสมควร มหาโศดาบัน คือ อริยบุคคลผู้แทงตลอดในลำดับแห่งญาณ 16 โดยสมบูรณ์

พระโศดาบันมี 3 ประเภท คือ 1.เอกพีชีโศดา หมายถึงผู้มีพีชคืออัตภาพอันเดียว คือเกิดอีกครั้งเดียวก็จักบรรลอรหัตตผล²⁶ 2.โกลังโกลโศดาบัน หมายถึงผู้ไปจากตระกูลสู่ตระกูล คือเกิดในตระกูลสูงอีก 2-3 ครั้ง หรือเกิดในสุคติภพอีก 2-3 ครั้ง ก็จักบรรลอรหัตตผล 3.สัตตักขัตตุปรมาโศดาบัน หมายถึงผู้เกิด 7 ครั้งเป็นอย่างยิ่ง คือ เวียนเกิดในสุคติภพอีกอย่างมากเพียง 7 ครั้ง ก็จักบรรลอรหัตตผล

โศดาบัน เป็นผู้ที่ไม่มีความสงสัยหรือเคลือบแคลงในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มรรค หรือในปฏิปทา เป็นผู้ที่ไม่มีความตกต่ำแน่นอน จะสำเร็จเป็นพระอริยบุคคลชั้นสูง คือสกทาคามี อนาคามี และพระอรหันต์ข้างหน้า²⁷ โศดาบัน ละโอรัมภาติยสังโยชนได้ 3 คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจนา และสิลพัตปรามาส²⁸

พระพุทธเจ้าทรงประกาศพระศาสนาใช้การสอนสาวกด้วยวิธีที่หลากหลาย ตามจริตและอุปนิสัยที่แตกต่างกัน ในการสอนแต่ละครั้งทรงเลือกใช้เทคนิคหลาย ๆ อย่างบางครั้งทรงใช้หลาย ๆ เทคนิครวมกัน

²⁶ ส.ม.อ.(บาลี) 3/494/313.

²⁷ อ.จ.ต.ก.(ไทย)21/76/122.

²⁸ อ.จ.ต.ก.(ไทย) 20/95/328, อ.จ.น.ก.(ไทย)23/67/552),

วิเคราะห์การบรรจุใส่ตาปัตยกรรมของอนาถบิณฑิกเศรษฐี

อนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นชาวเมืองสาวัตถี ในสมัยพุทธกาล เป็นลูกคนโตของมหาเศรษฐีผู้มีทรัพย์มากมายชื่อว่า สุมณ²⁹ มีน้องชาย 2 คนชื่อสุภูติ และ จูฬอนาถบิณฑิก มีน้องสาว 1 คนชื่อว่า สิริสุมานา ครั้นเมื่อบิดามารดาของท่านล่วงลับไปแล้ว จึงได้ดำรงตำแหน่งมหาเศรษฐีแทน ลักษณะนิสัยชอบให้ทานจึงได้ตั้งโรงทานที่หน้าบ้านแจกอาหารแก่คนยากจนทุกวัน จนกระทั่งประชาชนทั่วไปเรียกท่านตามลักษณะนิสัยว่า อนาถบิณฑิก ซึ่งหมายถึง ท่านได้ให้ก้อนข้าวเป็นทานแก่คนอนาถเป็นประจำ เพราะท่านเป็นคนปราศจากมลทิน คือ ความตระหนี่และได้เรียกกันต่อมาจนบางคนก็ลืมชื่อเดิมของท่านไป ซึ่งเดิมบิดามารดาได้ตั้งชื่อว่า สุทัตต³⁰ สำหรับในพระคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทมีปรากฏชื่ออยู่หลายชื่อเช่น สุทัตต³¹ อนาถบิณฑิกคหบดี อนาถบิณฑิกอุบาสก หรืออนาถบิณฑิกเศรษฐี สำหรับศาสนาพุทธในประเทศไทยส่วนใหญ่มักเรียกว่า อนาถบิณฑิกเศรษฐี

อนาถบิณฑิกเศรษฐี มีอาชีพทำการค้าระหว่างเมืองสาวัตถีกับเมืองราชคฤห์ มีสหายคนหนึ่งชื่อว่า ราชคหะ เป็นเศรษฐีเช่นเดียวกันกับตนอยู่ในเมืองราชคฤห์ ด้วยความไปมาหาสู่กันเป็นประจำ จนมีความสนิทสนมคุ้นเคยกับราชคหะเศรษฐี ซึ่งต่อมาท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีและท่านราชคหะเศรษฐีต่างก็แต่งงานกับน้องสาวซึ่งกันและกัน คือ อนาถบิณฑิกเศรษฐีแต่งงานกับปัญญลักขณาซึ่งเป็นน้องสาวของราชคหะเศรษฐี ฝ่ายท่านราชคหะเศรษฐีก็แต่งงานกับสิริสุมานา ซึ่งเป็นน้องสาวของอนาถบิณฑิกเศรษฐีเหมือนกัน เมื่ออนาถบิณฑิกเศรษฐีแต่งงานกับปัญญลักขณาแล้วมีบุตรและธิดาด้วยกัน 5 คน เป็นบุตรชาย 2 คน ชื่อว่า กาละคนหนึ่ง อีกคนหนึ่งไม่ปรากฏชื่อ เป็นบุตรหญิง 3 คน ชื่อว่า มหาสุภัททา จูฬสุภัททาและสุมณา ท่านอนาถบิณฑิกะมีบุตรเขยคนโต ซึ่งเป็นสามีของมหาสุภัททาไม่ปรากฏชื่อและวงศ์ตระกูล บุตรเขยคนที่ 2 สามีของจูฬสุภัททาเป็นบุตรชายของสหายท่านเอง ส่วนสุมณาธิดาคนเล็กไม่ ได้แต่งงาน และนางถึงแก่กรรมก่อนท่านอนาถบิณฑิก³²

²⁹ ปัญญา ใช้บ้างยาง, 75 อุบาสกพุทธสาวกในสมัยพุทธกาล.(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, 2550), หน้า 87.

³⁰ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล, เล่ม 17, หน้า 149.

³¹ เรื่องเดียวกัน, เล่ม 25, หน้า 410 – 418.

³² พระวชิรายุทธ เตชธมโม (ศรีสัมพันธ์), “การศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำของอนาถบิณฑิกอุบาสก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขารัฐประศาสนศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555), หน้า .58.

ท่านอนาถปิณฑิกมีบุตรสะใภ้ชื่อว่า สุชาดา เป็นน้องสาวของนางวิสาขามหาอุบาสิกา นอกจากนี้ท่านยังมีหลานสาว 1 คนไม่ปรากฏชื่อ มีหลานชาย 2 คน คนหนึ่งชื่อว่า เขมกะเป็นคนประพฤติผิดในทางชู้สาว ส่วนหลานชายอีกคนหนึ่งเป็นนักเลงสุราไม่ปรากฏชื่อ เป็นคนที่ล้างผลาญสมบัติของบิดาจนหมดสิ้น มีคนรับใช้มากมายทั้งชายและหญิง และมีบางบุคคลต่อไปนี้ซึ่งมีบทบาทสำคัญในทางพุทธศาสนา เช่น

(1) ทาสกะ ซึ่งท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีมอบหมายให้เป็นคนทำความสะอาดวัดพระเชตะวัน ได้ทำความสะอาดวัดพระเชตะวันด้วยความตั้งใจ ได้พบพระพุทธเจ้าและได้ฟังธรรมเป็นประจำ เกิดศรัทธาอนาถปิณฑิกเศรษฐีกราบเข้าก็อนุญาติให้บวช แต่พอได้บวชก็เป็นภิกษุที่เกียจคร้าน ไม่ทำวัตรปฏิบัติฉันท์แล้วก็นอน เวลาที่มีการแสดงธรรม ก็หลบไปหลบกรนอยู่มุมหนึ่ง ต่อมาพระพุทธเจ้าแสดงธรรมให้ท่านเกิดความสนใจ ท่านจึงตั้งใจบำเพ็ญปฏิบัติวิปัสสนา ไม่นานนักก็ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์

(2) นันทะเป็นคนรับใช้ชายทำหน้าที่เลี้ยงโค แต่ความจริงแล้วเป็นเศรษฐีที่มั่งคั่งคนหนึ่ง ด้วยเพราะที่ไม่ต้องการให้พระราชกตชีในทรัพย์สินของตน จึงสมัครใจทำหน้าที่คนเลี้ยงโคให้ท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐี³³ ซึ่งต่อมาได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าและได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน แต่อยู่มาไม่นานก็ถูกศัตรูฆ่าเสียชีวิต³⁴

(3) คนรับใช้ชายไม่ปรากฏชื่อทำหน้าที่มารับจ้างทำงานภายนอกบ้าน อยู่มาวันหนึ่งได้ไปทำงานตามปกติ กลับมาบ้านทราบว่าคนในบ้านท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐี รักษาอุโบสถ จึงต้องการรักษาอุโบสถบ้าง ท่านอดอาหารจนถึงแก่กรรมไปเกิดเป็นเทวดา

(4) นางปุณณ กราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงเสด็จกลับจากทักษิณาศิริชนบท พระองค์ทรงถามเหตุผล นางตอบว่า ขอพระองค์ทรงโปรดทราบเถิดว่า ข้าพระองค์เป็นคนอาศัยผู้อื่นเขาอยู่ หากพระองค์เสด็จกลับ หม่อมฉันไม่อาจทำอย่างอื่นได้ แต่หม่อมฉันจะตั้งอยู่ในพระรัตนตรัย รักษาศีล 5 ดังนั้นความที่พระพุทธเจ้าเคารพในธรรมเห็นความเจริญของธรรมเป็นใหญ่จึงตรัสว่า ดีละ ดีละ แล้วเสด็จกลับ การเสด็จกลับมาครั้งนี้ทำให้อนาถปิณฑิกเศรษฐียกให้เป็นเป็นไทไม่ต้องเป็นทาสี³⁵ อีกต่อไป

³³ ปัญญา ใช้บางยาง, 75 อุบาสกพุทธสาวกในสมัยพุทธกาล, หน้า 97.

³⁴ พระวชิรายุทธ เตชธมโม (ศรีสัมพันธ์), “การศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำของอนาถปิณฑิกอุบาสก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า .59.

³⁵ ปัญญา ใช้บางยาง, 75 อุบาสกพุทธสาวกในสมัยพุทธกาล, หน้า 96 - 97.

ซึ่งต่อมานางได้บวชเป็นภิกษุณี บำเพ็ญเพียรจนบรรลุลอรหัตตผล³⁶

(5) นางโรหิณี เป็นคนโง่ วันหนึ่งแมลงวันตอมมารดา มารดาจึงบอกให้นางไล่แมลงวันให้หน่อย นางโรหิณีจึงใช้สากไล่แมลงวันให้ แต่พลาดไปถูกมารดาของตนจนถึงแก่กรรมนางร้องไห้ไปบอกอนาถปิณฑิกเศรษฐี ต่อมาอนาถปิณฑิกเศรษฐี นำเรื่องไปกราบทูลพระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า มีศัตรูที่เป็นนักปราชญ์ ยิ่งดีกว่ามีมิตรผู้โอนเอนเคราะห์ที่เป็นคนโง่เขลา³⁷

(6) หญิงทาสีรับใช้คนหนึ่งไม่ปรากฏชื่อซึ่งถูกโจรสล่องลงจะฆ่าชิงทรัพย์ แต่นางใช้อุบายฆ่าโจรจึงฆ่าโจรได้ อนาถปิณฑิกเศรษฐีนำเรื่องไปกราบทูลพระพุทธเจ้าทรงตรัสชมเชยว่านางทาสีมีปัญญารู้เท่าทันเหตุการณ์³⁸ แต่ไม่ได้ตรัสยินดีในการฆ่าโจร

อนาถปิณฑิกเศรษฐีพึงธรรมจนบรรลุละโสดาบัน

ท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีดำเนินชีวิตตามปกติอยู่ในกรุงสาวัตถี วันหนึ่งท่านได้นำสินค้าบรรทุกเกวียน 500 เล่ม เดินทางไปค้าขายยังเมืองราชคฤห์ และได้เข้าพักในบ้านของราชคหเศรษฐีซึ่งเป็นทั้งสหายและพี่ภรรยาหรือน้องเขยของท่านอีกด้วย ในวันนั้นเป็นวันที่ราชคหเศรษฐีได้กราบทูลพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์เป็นจำนวนมากมารับฉันภัตตาหารที่บ้านของตนในวันรุ่งขึ้น ดังนั้นในวันนี้ราชคหเศรษฐีจึงมัวแต่ยุ่งอยู่กับการสั่งงานแก่ข้าทาสบริวาร ไม่มีเวลามาปฏิสังขารต้อนรับท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีเหมือนเช่นเคย เพียงแต่ได้ทักทายเล็กน้อยเท่านั้นแล้วก็ไปสั่งงานต่อไป

ท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีจึงเกิดความสงสัยในการปฏิบัติปฏิสังขารต้อนรับของราชคหเศรษฐีจึงคิดอยู่ในใจว่า ราชคหเศรษฐีคงจะมีงานบุญชายัญหรือไม่ก็คงจะกราบทูลเชิญพระเจ้าพิมพิสารเสด็จมายังเรือนของตนในวันพรุ่งนี้ ครั้นเมื่อการสั่งงานเสร็จเรียบร้อยแล้วราชคหเศรษฐีจึงได้มีเวลามาต้อนรับพูดคุยกันตามปกติ ท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีจึงได้ถามด้วยความสงสัยนั้นว่า ท่านจัดงานต้อนรับใครหรือ ท่านราชคหเศรษฐีตอบว่าได้กราบทูลพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์มาเสวยและฉันภัตตาหารที่บ้านในวันพรุ่งนี้

³⁶ พระวชิรญาณเถระ (ศรีสัมพันธ), “การศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำของอนาถปิณฑิกอุบาสก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า 59.

³⁷ ปัญญา ใช้บางยาง, 75 อุบาสกพุทธสาวกในสมัยพุทธกาล, หน้า 96.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 95 – 96.

อนาถปิณฑิกเศรษฐี พอได้ฟังคำว่า พระพุทธเจ้า เท่านั้นก็รู้สึกแปลกประหลาดใจ จึงย้อนถามถึง 3 ครั้ง เพื่อให้แน่ใจในคำว่า พุทธะ³⁹ นี่เป็นการยากยิ่งนักที่จะได้ยินในโลกนี้ เมื่อราชคฤห์เศรษฐีกล่าวยืนยันว่า ขณะนี้ พระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์ บังเกิดขึ้นแล้วในโลกนี้แล้ว จึงเกิดปีติมีความศรัทธาเลื่อมใสอย่างแรงกล้าปรารถนาจะไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าในทันที⁴⁰ จึงได้ถามว่าพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ไหนข้าพเจ้าจะขอไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าในเวลานี้ พระองค์ประทับอยู่ที่สัตวันเป็นป่าช้าผิติดิ ท่านไปเข้าเฝ้าเวลานี้ยังไม่ได้เวลานี้ไม่ใช่เวลาที่ไปเข้าเฝ้าเอาไว้มันก่อน สหายจะได้เข้าเฝ้าเมื่อพระองค์เสด็จมาฉันภัตตาหารที่นี้

ในวันนั้น ท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐี มิได้คิดถึงสิ่งของและเกวียนทั้ง 500 เล่ม หรือพวกบริวารเลย อาหารมื้อเย็นก็ไม่รับประทานรีบขึ้นไปบนปราสาทชั้นที่ 7 นอนท่องคำว่า พุโธ พุโธ ระลึกถึงพระพุทธเจ้าว่า ในวันพรุ่งนี้เราจะได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าจนหลับไป เวลาใกล้รุ่งท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีลุกขึ้นหันหน้าไปทางประตูใหญ่ ประตูปราสาททั้ง 7 ชั้นเปิดออกมา ท่านจึงลงปราสาทเดินออกจากนิเวศน์ของเศรษฐีสหายเดินไปตามถนนมุ่งหน้าไปทางประตูสัตวันพวกเทวดาได้เปิดประตูเมืองให้ พอท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีออกจากเมืองแล้วแสงสว่างได้หายไปความมืดได้ปรากฏขึ้น ท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีเกิดความสะดุ้งหวาดกลัวจนชนลุกช้อนยกกลับบ้านขึ้นมาทันที ขณะนั้นสีกยักษ์⁴¹ได้ประกาศให้ท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีได้ยินว่า ช้าง 1 แสน ม้า 1 แสน รถม้าอัสตร 1 แสน สาวน่วยประดับต่างหูเพชร 1 แสน ก็ยังไม่เท่าเลี้ยงที่ 16 แห่งการย่างเท้าไปก้าวหนึ่ง เชิญก้าวไปข้างหน้าเถิด ท่านคหบดี เชิญก้าวไปข้างหน้าเถิด ท่านก้าวไปข้างหน้าดีกว่า⁴²เป็นประเสริฐยิ่งนัก ท่านก้าวเท้ากลับไม่ประเสริฐแน่ พอท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีได้ฟังดังนั้นก็คิดว่า เราเข้าใจว่าเรามาคนเดียวแต่มีคน ตามเรามาที่เราจะไปกลัวทำไม ความกลัวภัยต่าง ๆ จึงหายไปหมดประกอบกับความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นมาอย่างแรงกล้า ความมืดหายไป แสงสว่างปรากฏขึ้นมา จึงก้าวเดินไปข้างหน้าอีก ได้เห็นซากศพต่าง ๆ เป็นโครงกระดูกบ้าง ยังมีเนื้อและเลือดบ้าง ในทางที่ไปป่าช้าอันน่าสะพรึงกลัวได้ยินเสียงสุนัขป่าและสุนัขจิ้งจอกส่งเสียงร้องโหยหวน ก็เกิดความสะดุ้งหวาดกลัวขึ้นมาอีกครั้ง

³⁹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล, เล่ม 9, หน้า 123.

⁴⁰ พระวชิรญาณุเดช (ศรีสัมพันธ์), “การศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำของอนาถปิณฑิกอุบาสก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า 60.

⁴¹ ปัญญา ใช้บางยาง, 75 อุบาสกพุทธสาวกในสมัยพุทธกาล, หน้า 88 – 89.

⁴² มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล, เล่ม 9, หน้า 124.

ท่านข่มความหวาดกลัวของท่านนั้นเสียได้ด้วยความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าแล้วเดินทางไปในป่าช้าสี่วัน ซึ่งขณะนั้นพระพุทธเจ้าทรงเสด็จจงกรมอยู่กลางแจ้ง

ท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีเห็นพระพุทธเจ้าทรงประทับนั่งรอบนอาสนะที่มีผู้จัดถวายไว้ให้ ในขณะที่เดินไปอยู่นั้นพลางคิดว่า พวกเดียรถีย์เป็นอันมากในโลกนี้ ต่างก็พากันกล่าวว่า พวกเราเป็นพระพุทธเจ้า เราจะทราบว่สมณะนี้เป็นพระพุทธเจ้าได้อย่างไร ดังนั้นหาชนรู้จักเราแต่เพียงชื่ออนาถปิณฑิกแต่ไม่รู้จักชื่อที่บิดามารดาตั้งให้ หากสมณะนี้เป็นพระพุทธเจ้าจริงของท่านจงเรียกชื่อที่บิดามารดาตั้งให้ของข้าพระองค์เถิด พระพุทธเจ้าทรงทราบความคิดของท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีจึงได้ตรัสทักท่านอนาถปิณฑิกว่า มาเถิดสุทตฺต ท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีได้ยินดังนั้น ความปิติยินดีเบิกบานใจว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกชื่อเรา แล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ นั่งชบสรีระลงแทบพระยุคลบาทของพระพุทธเจ้า กล่าวกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ทรงประทับอยู่สำราญหรือ พระองค์ทรงตรัสตอบว่า

บุคคลที่ไม่ติดในกามคุณ เป็นผู้เยือกเย็น ปราศจากอุปกิเลส ลอยบาปแล้ว ดับกิเลสเสียแล้ว ย่อมอยู่เป็นสุขทุกเมื่อ บุคคลตัดตัณหาความข้องทั้งปวงแล้วกำจัดความกระวนกระวายในใจเสียได้ บรรลุถึงความสงบใจ สงบสงัดแล้ว ย่อมอยู่เป็นสุข จากนั้นทรงแสดงอนุปพพิกขาและสามุกกัณนิกรรมเทศนา⁴³คือ เรื่อง อริยสัจ 4⁴⁴อันได้แก่ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์⁴⁵

วิเคราะห์พระคาถาตามลำดับญาณของวิปัสสนาญาณ

วิเคราะห์หลักภาวะของจิตของท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐียังรับรู้อารมณ์ภายนอกซึ่งตนเองได้รับอารมณ์ที่น่าฉงนและหวาดกลัว เมื่อพบพระพุทธเจ้าจึงเกิดปิติสุข ถือพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้ที่เป็นที่พึ่งแก้จิตใจได้ จึงทรงตรัสมองให้เห็นโทษของการปล่อยจิตให้เป็นไปตามอารมณ์ที่ปรากฏจนจิตปล่อยวางจากอารมณ์ภายนอกด้วยคาถาบทแรกคือ บุคคลที่ไม่ติดในกามคุณ เป็นผู้เยือกเย็น ปราศจากอุปกิเลส ลอยบาปแล้ว ดับกิเลสเสียแล้ว ย่อมอยู่เป็นสุข ทุกเมื่อ จากนั้น

⁴³ พระวชิรายุทธ เตชธมโม (ศรีสัมพันธ์), “การศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำของอนาถปิณฑิกอุบาสก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า 62.

⁴⁴ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล, เล่ม 54, หน้า 232.

⁴⁵ พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), ธรรมจกัปปวัตตนสูตร, แปลโดย พระคันธสาราภังค์, หน้า 314 – 316.

พระพุทธเจ้าทรงกระตุ้นให้จิตของอนาถปิณฑิกเศรษฐีมีเป้าหมายเพื่อไม่ให้ตกเป็นเหยื่อของ
ตัณหา ความยึดติดสิ่งภายนอก จนจิตสงบเป็นสมาธิ

เมื่อจิตอ่อนโยนพระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสธรรมเพื่อนำจิตของท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีให้ยินดี
ในการสละวัตถุอารมณ์ตามหลักของท่าน เมื่อจิตยินดีในการปล่อยจิตและอารมณ์ของจิตซึ่ง
จำแนกเห็นการทำงานของชั้น 5 อย่างแยกจากกัน และเห็นอาการของจิตเกิด-ดับอยู่ตลอดเวลา
ในขณะนี้จิตได้บรรลุถึงจินตญาณคือ นามรูปปริเฉทญาณ ท่านในที่นี้หมายถึงธรรมทานซึ่งเป็น
การคลายจิตจากการยึดมั่นถือมั่น⁴⁶ ซึ่งถือว่าเป็นทานอันเลิศเพราะนำไปสู่การปล่อยวางสิ่งผูกมัด
จิตทั้งหลาย

ศีล พระสารีบุตรได้ให้ความหมายคือ เจตนาชื่อว่าศีล เจตสิกชื่อว่าศีล ความสำรวมชื่อว่า
ศีล ความไม่ล่วงละเมิดชื่อว่าศีล⁴⁷ นอกจากนี้ยังหมายถึงอาการของจิตคือ ความเป็นปกติ เย็น
ปลอดภัย และประเสริฐ เมื่อจิตของอนาถปิณฑิกเศรษฐีมีความเป็นปกติคือเห็นอาการทำงานของ
ชั้นห้า เป็นไปพร้อมเหตุปัจจัย

ลักคกถา ลักษณะของลักคคะหมายถึงสวรรค์ หมายถึงการได้รับอารมณ์คือกามคุณ 5
หรือความสุขระดับโลกียะทั้งสองส่วนคือ วัตถุกามและกิเลสกามโดยความเป็นสิ่งมีโทษมาก เลว
ทราม มีความเศร้าหมอง มีทุกข์มาก⁴⁸ แต่ในที่นี้หมายถึงการดำเนินจิตเข้าสู่ทางที่ดีในด้าน
วิปัสสนาคือการเห็นเกิด-ดับ และน้อมจิตไปสู่ความดับ สงบจากความวุ่นวายของจิต เห็นอาการ
ปรุงแต่งคือการถูกดึงไปสู่ความทุกข์ทั้งทางกายและจิตใจ

กามาทีนวกถา หมายถึงการเห็นโทษของกามคุณคือวัตถุอารมณ์ที่มาจากอายตนะทั้ง 6
เนื่องจากเห็นการเกิดดับ ทุกอย่างที่เกิดขึ้นแล้วล้วนต้องดับไปทุกอย่างจึงป่วยการเปล่าที่จะยินดี
ยินร้ายกับอารมณ์ที่คอยหลอกล่อจิตให้ยึดติดและเป็นทาสของอารมณ์ปรุงแต่งที่มาจากอายตนะและ
สังขารชั้น เทียบได้กับอาทีนานุปัสสนาญาณที่ 4 ในลำดับของวิปัสสนาญาณที่ 7 ซึ่งเป็นภาวะที่
จิตจดจ่อและเห็นโทษของการปล่อยจิตไปตามอารมณ์ที่มากกระทบ จนเกิดความเบื่อหน่ายในชั้น
ห้าและอายตนะภายนอกและภายในทั้ง 12

เนกขัมมกถา หมายถึงการปล่อยจิตออกจากกามคุณ จิตของท่านก็ยินดีน้อมไปสู่ความ
สงบระงับจากอารมณ์ปรุงแต่งทั้งส่วนที่เป็นกามวัตถุและกิเลสกามทั้งหลาย ซึ่งมีอานิสงส์คือ
ความปลอดโปร่งจากสิ่งล่อเร้าเย้ายวน มีฉันทะเพื่อแสวงหาความดีงามและความสงบสุขที่เกิด

⁴⁶ อัง.ทุก. (ไทย) 20/142/120.

⁴⁷ ขุ.ปฎิ. (ไทย) 31/39/60.

⁴⁸ ม.ม.อ. 2/68/69-70.

จากการไม่ปรุงแต่งและประณีตยิ่งขึ้น⁴⁹ ซึ่งจัดเป็นมฤตยูกัมมตาญาณในลำดับญาณที่ 6 คือ ญาณอันคำนึงด้วยใคร่จะพ้นไปเสีย คือ เมื่อหน่ายสังขารทั้งหลายแล้ว ย่อมปรารถนาที่จะพ้นไปจากสังขารเหล่านั้น

อาการดังกล่าวคือภาวะจิตที่ได้เข้าถึงอนุปัสสนาญาณคือ มฤตยูกัมมตาญาณ ซึ่งเป็นความรู้มุงที่จะปล่อยตนเองจากการบีบคั้นของกามารมณ์ทั้งหลายซึ่งได้จนจิตพิจารณาเห็นการเกิดดับของสังขารชั้นทั้งหลายซึ่งจัดอยู่ในระดับของสังขารูปกษณาญาณ จิตของท่านอนาถปิณฑิก เศรษฐีจึงพร้อมที่จะน้อมไปสู่มรรคญาณ

จากนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงตรัสธรรมย้าถึงความจริงสูงสุดคือ อริยสัจ 4 ซึ่งรวมเอาอาการเกิด-ดับโดยการปล่อยจิตน้อมไปสู่ความดับซึ่งเป็นอริยมรรค อริยผลญาณ เมื่อจิตปราศจากนิวรณ์ มีอินทรีย์แก่กล้าและสมดุลง่าย เบิกบานผ่องใส จึงทรงประกาศสามกัมมกัณฐิกธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย คือทุกข สมุทัย นิโรธ มรรค ธรรมจักขุอันปราศจากอฐลิ ปราศจากมลทิน “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาสิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา” เปรียบเหมือนผ้าขาวสะอาดปราศจากมลทินควรรับน้ำย้อมได้เป็นอย่างดี⁵⁰ ครั้นเมื่อจบพระธรรมเทศนา ดวงตาเห็นธรรม ปราศจากอฐลิ ปราศจากมลทิน ได้เกิดแก่อนาถปิณฑิกเศรษฐีจึงบรรลุปะเป็นพระโสดาบัน⁵¹ ประกาศตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต

ครั้นบรรลุมรรคแล้ว ได้กราบทูลพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ เพื่อรับฉันภัตตาหารในวันขึ้น 2 ต่อจากเศรษฐีหาย พระพุทธเจ้าทรงรับโดยดุษณีภาพ ท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีทราบดีว่าพระองค์ทรงรับนิมนต์แล้ว จึงลุกออกจากอาสนะถวายอภิวาทแล้วเดินทำประทักษิณกลับไปที่พัก รุ่งเช้าพระพุทธเจ้าพร้อมภิกษุสงฆ์ได้เสด็จมาฉันภัตตาหารที่บ้านของราชคฤห์เศรษฐี ซึ่งท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีก็ได้ร่วมอยู่ในงานถวายภัตตาหารนั้นด้วย

ข่าวเรื่องอนาถปิณฑิกเศรษฐีได้กราบทูลนิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์มารับฉันภัตตาหารในวันรุ่งขึ้นต่อจากท่านราชคฤห์เศรษฐี⁵² ประชาชนที่อยู่ในกรุงราชคฤห์ จนถึงพระเจ้าพิมพิสารจอมทัพมคธรัฐ จึงได้แสดงความยินดีมีประสงค์จะให้ความช่วยเหลือสิ่งของต่าง ๆ แก่ท่าน ครั้นรุ่งขึ้นเช้าวันใหม่จึงให้คนไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้มารับฉันภัตตาหารโดยกาลอันควร ท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีได้นำขานพินัยโภชนียาหารอันประณีตถวาย จนกระทั่งพระองค์เสวยเสร็จทรง

⁴⁹ ม.ม.อ. 2/69/70.

⁵⁰ วิ.ม.(ไทย) 4/26/33.

⁵¹ พระโสดาบันมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร, หน้า 326 - 333.

⁵² ปัญญา ใช้บางยาง, 75 อุบาสกพุทธสาวกในสมัยพุทธกาล, หน้า 90.

ห้ามภัตตาหารแล้วละพระหัตถ์จากบาตร ท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีได้เอาทรัพย์สมบัติที่บรรทุกเกวียนทั้ง 500 เล่ม จัดภัตตาหารถวายทานแด่พระพุทธรูปเจ้าพร้อมภิกษุสงฆ์ตลอดเวลา 7 วัน

ครั้นเสร็จกิจแล้วได้กราบทูลอาราธนาพระพุทธรูปเจ้าพร้อมภิกษุสงฆ์ไปจำพรรษาและประกาศพระศาสนาที่เมืองสาวัตถี พร้อมทั้งจะสร้างพระอารามถวายที่เมืองสาวัตถี พระองค์ทรงรับอาราธนาตามคำกราบทูล ท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐี รู้สึกปลาบปลื้มปิติยินดีเป็นอย่างยิ่ง รีบเดินทางกลับสู่กรุงสาวัตถีโดยด่วน ในระหว่างทางจากกรุงราชคฤห์ถึงกรุงสาวัตถีระยะทาง 54 โยชน์ ท่านได้⁵³บริจาคทรัพย์จำนวนมากให้สร้างวิหารที่ประทับเป็นที่พักทุก ๆ ระยะทาง 1 โยชน์⁵⁴ เมื่อถึงกรุงสาวัตถีแล้วจึงได้ทำการซื้อที่ดินจากเจ้าชายเซตราชกุมาร โดยได้ตกลงราคาด้วยการนำเงินปลูมให้เต็มพื้นที่ตามที่ต้องการ ปรากฏว่าท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีใช้เงินสร้างวัด ฉลองวิหารและถวายแด่พระสงฆ์ไว้ใช้บำรุงวัดรวมทั้งสิ้นเป็นเงิน 54 โกฏิ⁵⁵ แต่ยังขาดพื้นที่สร้างซุ้มประตูพระอาราม ขณะนั้นเจ้าชายเซตราชกุมารได้แสดงความประสงค์ขอเป็นผู้จัดสร้างถวาย โดยได้ขอให้จารึกพระนามของพระองค์ที่ซุ้มประตูพระอาราม ดังนั้นพระอารามนี้จึงได้ชื่อว่า วัดเชตวัน⁵⁶ ท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐี เป็นผู้มีอัธยาศัยใจกว้างแม้ตนจะเป็นผู้บริจาคทรัพย์จำนวนมากสร้างวัด ก็ไม่ติดใจว่าวัดควรเป็นชื่อของตนท่านยอมเสียสละทุกอย่าง ไม่ยึดติดกับทรัพย์สินเงินทองและชื่อเสียง

จากตัวอย่างที่ทรงสอน จะพบว่า ในหนึ่งกรณีจะทรงใช้เทคนิคหลาย ๆ วิธี บางกรณีใช้วิธีบรรยายนำเป็นหลักวิธีอื่นเป็นรอง เนื่องจากอนาถปิณฑิกเศรษฐีมีศรัทธาแรงกล้าในพระพุทธรูปเจ้า พระพุทธรูปเจ้าทรงมุ่งประโยชน์สูงสุดในการสอน แม้ระยะทางจะไกลกันดารหรือต้องใช้ระยะเวลาในการสอนก็ตาม วิธีที่ทรงใช้สอนนั้น คือการบรรยายเป็นหลัก คือทรงแสดงเรื่องทาน อานิสงส์ของทาน เป็นต้น และทรงสอนจากเรื่องที่คุ้น ๆ คือเรื่องทานแล้วสอนลึกไปโดยลำดับ เป็นการสอนจากเรื่องที่ง่ายไปหาเรื่องที่ยาก สอนจากสิ่งที่เห็นเป็นรูปธรรมไปหานามธรรม

⁵³ พระวชิรญาณเถระ (ศรีสัมพันธ), “การศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำของอนาถปิณฑิกอุบาสก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า 63.

⁵⁴ ปัญญา ใช้บางยาง, 75 อุบาสกพุทธสาวกในสมัยพุทธกาล, หน้า 91.

⁵⁵ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล, เล่ม 69, หน้า 284.

⁵⁶ ดุราลละเอียดใน ปัญญา ใช้บางยาง, 75 อุบาสกพุทธสาวกในสมัยพุทธกาล, หน้า 92 – 93.

สรุป

การบรรลุพระอริยบุคคลขั้นแรกคือ พระโสดาบันเป็นเป้าหมายแรกที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งไว้เพราะว่า การจะดับความทุกข์และกิเลสตัณหาได้ จิตของผู้ฟังต้องผ่านวิปัสสนาญาณระดับต่าง ๆ จนบรรลุถึงอริยมรรคญาณคือ โสดาปัตติมรรค สกิทาคามิมรรค อนาคามิมรรคและอรหัตตมรรค เท่านั้น การบรรลุธรรมจะเกิดขึ้นด้วยการพัฒนาจิตให้มีสติสัมปชัญญะรู้เห็นความเป็นจริงคือความเป็นไตรลักษณ์ในลักษณะเกิด-ดับ พระธรรมสำคัญที่ทรงตรัสแก่ผู้ฟังช่วงสำคัญคือการสอนให้จิตสงบจากความคิดฟุ้งซ่าน มีสมาธิรู้อารมณ์ปัจจุบัน และจำแนกขั้นห้า เข้าใจเหตุปัจจัยของการเกิด-ดับ และช่วงของการน้อมจิตเข้าสู่ไตรลักษณ์ ซึ่งอยู่ในระดับจินตญาณในวิปัสสนาญาณ จากนั้นจิตของผู้ปฏิบัติก็จะรู้แจ้งและประสบกับอริยมรรคด้วยตนเอง ตัวอย่างการบรรลุโสดาบันของอนาถปิณฑิกเศรษฐีก็ดำเนินไปในทางเดียวกันแต่ทรงแสดงวิปัสสนาญาณในรูปของ หลักอนุพัพพิททา และต่อด้วยอริยสัจ 4 จึงได้บรรลุโสดาปัตติมรรคญาณ พ้นจากสังโยชน์ 3 เบื้องต้นคือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสัสสพตปรมาส มีศรัทธามั่นคงและตลอดชีวิตได้เป็นอุบาสกที่ดีเป็นกำลังในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เกื้อกูลต่อครอบครัวและญาติให้ได้รับอานิสงส์ของการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้า

เอกสารอ้างอิง

ปัญญา ใช้นาง, 75 **อุบาสกพุทธสาวกในสมัยพุทธกาล**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, 2550.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์ ชุด ศัพท์วิเคราะห์**, พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเสียง, 2550.

พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), **วิปัสสนาญ้ย เล่ม 2**, แปลโดย พระคันธสาราภิงค์. นครปฐม: ซีเอไอเซ็นเตอร์, 2550.

พระครูปลัดสัมพิพัฒน์ธรรมจารย์ (ประเสริฐ มนต์เสวี), **เอกสารประกอบการสอน รายวิชาสติปัญญาภาวนา**, นครปฐม: มจร วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส, 2559.

พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), **ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร**, แปลโดย พระคันธสาราภิงค์, พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : ประยูรสาส์นไทย, 2557.

- พระวชิรญาณเถร (ศรีสัมพันธ), “การศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำของอนาถปิณฑิกอุบาสก”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขารัฐประศาสนศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500.**
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญาน, 2532.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด 91 เล่ม.** กรุงเทพมหานคร: โรง
พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2534.
- สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสสมมหาเถระ), **อริยวัตรปฏิบัติ.** กรุงเทพมหานคร: ประยูร
สาส์นไทย การพิมพ์, 2554.

